

ฟ้อนล้านนา กับ วัฒนธรรมที่ก้าวผ่าน

มาอเพ มาอะแฉม*

ล้านนาไทย ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง ของสังคมยุคโลกาภิวัตน์ก่อให้เกิดการเผชิญหน้ากับวัฒนธรรมตะวันตกที่หลั่งไหลเข้ามาอย่างไม่ขาดสาย หลายๆ สิ่งในสังคมอาจจะต้องเปลี่ยนแปลงไป จนบางครั้งอาจจะต้องสูญเสียความเป็นเอกลักษณ์ที่สั่งมาไปด้วย นาฏกรรมการฟ้อนรำของชาวล้านนาก็เช่นเดียวกัน ถือเป็นสิ่งสะท้อนภาพความเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้เพราะนาฏกรรมคือการแสดงออกทางอารมณ์ด้านศิลปะและทัศนคติไปจนถึงการบ่งบอก บุคลิกลักษณะ และรสนิยมร่วมของชาวล้านนาที่มีต่อสังคมในแต่ละยุค

พัฒนาการฟ้อนรำของล้านนา

พัฒนาการฟ้อนรำของล้านนาแบ่งออกได้เป็น 3 ช่วงด้วยกัน ดังนี้

1. การฟ้อนรำที่เป็นของชาวบ้าน

โดยมากแล้วงานฟ้อนรำของชาวบ้านมักจะเกี่ยวเนื่องกับพิธีกรรมความเชื่อ เรื่องผีและประเพณีทางพุทธศาสนาเป็นสำคัญ

1.1 การฟ้อนรำอันสืบเนื่องจากพิธีกรรมความเชื่อเรื่องผี: ความเชื่อเรื่องผีเป็นความเชื่อดั้งเดิมของชาวล้านนาที่เชื่อว่า ผีคือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่ควรเคารวนอบน้อม โดยเฉพาะในสังคมของชาวล้านนา การนับถือผีจะมีความสำคัญมาก เพราะเป็นระบบความเชื่อที่มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคมส่งผลให้ชุมชนดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างราบรื่น แม้ว่าพุทธศาสนาจะได้รับการนับถืออย่างแน่นแฟ้นและมีบทบาทสำคัญอยู่ในวิถีชีวิตของชาวล้านนาอย่างมาก แต่อิทธิพลของพุทธศาสนาก็ไม่มากพอที่จะลบความเชื่อแบบดั้งเดิมได้หมด ชาวล้านนาแบ่งผีออกเป็น 2 ประเภทใหญ่ๆ คือ

ผีดี หมายถึง ผีที่ปกป้องคุ้มครองหรือดูแลรักษาประกอบด้วย ผีหลวงอารักษ์ประจำเมือง ตลอดจนผีบรรพบุรุษของสายตระกูลต่างๆ เช่น ผีมด ผีเม็ง เป็นต้น

ผีร้าย หมายถึง ผีบรรพบุรุษที่ถูกหลานไม่บวงสรวงปล่อยให้ดวงวิญญาณออกๆ อายากๆ จึงทำให้ผีบรรพบุรุษออกมาทำร้ายลูกหลาน เราเรียกผีประเภทนี้ว่าผีกะหรือผีปอบ นอกจากนี้ ผีเปรต ผีพราญ ผีตายโหงก็ถือว่าเป็นผีร้ายเช่นกัน

ความเชื่อเรื่องผีหรืออำนาจอันศักดิ์สิทธิ์นี้ ได้เป็นแรงผลักดันก่อให้เกิดพิธีกรรมการบวงสรวงบูชาและงานนาฏกรรม การฟ้อนรำที่มีเอกลักษณ์อันโดดเด่นแตกต่างจากที่ใดๆ ชาวล้านนาจะเรียกการฟ้อนรำนี้ว่า “การฟ้อนผี” (Spirits Dance)

---

*ผู้ช่วยศาสตราจารย์ประจำภาควิชาศิลปะไทย คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ถือเป็นการพ้อนรำเพื่อการบวงสรวงบูชาผีบรรพบุรุษและผีประจำเมือง นอกจากนี้ พิธีกรรมยังเป็นบ่อเกิดของภูมิปัญญาและพลังแห่งการสร้างสรรค์อันหลากหลาย เช่น คนตรี เครื่องแต่งกาย ไปจนถึงงานด้านนาฏศิลป์และการละคร จะเห็นได้ว่า ผลงานด้านนาฏศิลป์พ้อนรำมิได้เพื่อสนองความบันเทิงเท่านั้น แต่ยังสนองต่อตัว พิธีกรรมความเชื่อให้เกิดความสมบูรณมากยิ่งขึ้น ดังนั้น ขั้นตอนและระเบียบแบบแผน ของการพ้อนผีจึงมิได้มีความชัดเจนเข้มงวดเหมือนดั่งนาฏศิลป์ของราชสำนัก เพราะการพ้อนผีจะเกิดจากแรงศรัทธาภายในของผู้พ้อนรำ จึงมีลีลาท่าทางแตกต่างกันออกไปคนละแบบ แต่การขำเฑาะจะเป็นไปตามจังหวะของคนตรีเดียวกัน และการพ้อนรำทั้งหมดทั้งมวลจึงขึ้นอยู่กับช่วงเวลาแห่งตัวพิธีกรรมเป็นประการ สำคัญ การพ้อนผีจะมีขึ้นในบางท้องที่และบางหมู่บ้านที่ยังยึดถือสืบทอดความเชื่อ มาจากบรรพบุรุษ และส่งต่อให้คนรุ่นหลังได้ ถือเป็นงานที่ก่อให้เกิดความรัก ความผูกพันกันในหมู่เครือญาติ

พ้อนผีเม็ง

พ้อนผีมด

1.2 งานฟ้อนรำเนื่องในพิธีกรรมงานบุญสำคัญ: เป็นงานฟ้อนรำที่เกิดขึ้นเพื่อความสมบูรณ์แบบของพิธีกรรมและความบันเทิงทั่วไปของชาวบ้าน เช่น การแสดงฟ้อนนกกิ้งกะหล่ำ และการแสดงเต้นโตของชาวไทใหญ่ในช่วงเทศกาลออกพรรษา นั้นหมายถึงเหล่าสัตว์หิมพานต์แสดงความยินดีปรีดาที่องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้เสด็จลงจากดาวดึงส์ หรือการแสดงฟ้อนรำบริเวณประตูหน้าวัด เพื่อต้อนรับขบวนแห่เครื่องไทยทานจะมีการฟ้อนเล็บ ฟ้อนเจิง ทั้งนี้เพราะเชื่อว่า การได้แสดงฟ้อนรำถวายในบริเวณนี้จะมีอันสงฆ์แรงอาจะ ได้ไปเกิดเป็นนางฟ้า เทวดานอกจากนี้ยังมีการแสดงที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยศิลปินพื้นบ้านอย่างคุณบัวเรียวรัตนมณีกรณ ได้ประดิษฐ์การฟ้อนสาวไหมขึ้นมาและนำออกแสดงตามงานบุญหรืองานรื่นเริงทั่วไป

ฟ้อนนกกิ้งกะหล่ำ

ฟ้อนรับเครื่องไทยทานหน้าวัด

2. การฟ้อนรำที่ประติษฐานขึ้นโดยราชสำนัก และสถาบันการศึกษา

ในช่วงสมัยพระราชชายาเจ้าดารารัศมีประสูติ พ.ศ. 2416 มาจนถึงปัจจุบันนั้น นาฏศิลป์ล้านนามีพัฒนาการมาโดยตลอดแต่เป็นไปอย่างช้าๆ และมีมากในระยะปัจจุบันแบ่งได้เป็น 3 ช่วง คือ

2.1 ช่วง พ.ศ. 2416-2478: ถือเป็นยุคเจ้าหลวงหรือยุคสมัยพระราชชายาเจ้าคารารัศมี เป็นยุคที่การฟ้อนรำในคุ้มเจ้าหลวง และเจ้านายชั้นสูงมีบทบาทคานาฏศิลป์ล้านนามาก ทรงให้มีการประดิษฐ์ท่าฟ้อนรำต่าง ๆ ขึ้นมาหลายชุด ซึ่งส่วนใหญ่ฟ้อนรำเหล่านี้ได้แนวคิดมาจากการนำเอานาฏศิลป์พื้นเมืองหรือจากราชสำนักพม่าและราชสำนักไทยมาประยุกต์ปรับปรุงให้เป็นไปตามวัฒนธรรมของล้านนา เช่น การฟ้อนเล็บของพื้นเมือง ระบุว่าได้จากรรณกรรมเรื่องพระลอ ฟ้อนม่านมูยเซียงดาที่ประยุกต์ทำรามาจากราชสำนักพม่า ไปจนถึงฟ้อนน้อยใจยาและระบำขอ เป็นต้น

ฟ้อนเล็บโดย
เจ้านายฝ่ายเหนือ

ฟ้อนเล็บโดย
สตรีชาวอำเภอแม่แจ่ม

การฟ้อนเล็บ ได้ถูกประดิษฐ์ขึ้นโดยพระราชชายาเจ้าคารารัศมี ซึ่งแต่เดิมจะมีฟ้อนรำเฉพาะในคุ้มเจ้านายฝ่ายเหนือ ต่อมาได้ถูกถ่ายทอดออกไปสู่สตรีในภาคเหนือ และต่อมานิยมนำมาฟ้อนนำขบวนแห่ทางวัฒนธรรมต่างๆ เช่น งานปอยหลวง งานกฐิน งานผ้าป่า ซึ่งลีลาการรำจะค่อยๆ เชื่อมโยงไปตามถนนจนกว่าจะถึง

หน้าวัด ซึ่งก็จะใช้เวลาการฟ้อนรำที่ยาวนานมาก ปัจจุบันในร้านอาหารชั้นโดกจะลดเวลาลงเหลือแค่ 5 นาที

2.2 ช่วง พ.ศ. 2479–2529: เป็นระยะเวลาที่เชียงใหม่สิ้นสุดการปกครองโดยเจ้าหลวง และรัฐบาลกลางได้เข้ามาปกครองอย่างเต็มรูปแบบ นาฏศิลป์จากกรมศิลปากรได้เข้ามามีบทบาทในล้านนาสูงมาก โดยผ่านทางสถาบันการศึกษาระดับสูง เช่น วิทยาลัยนาฏศิลป์ ทำให้การฟ้อนรำที่เกิดขึ้นในเมืองถูกกลืนด้วยนาฏศิลป์จากส่วนกลางและได้ทำการเผยแพร่ออกไปสู่อำเภอจนถึงระดับตำบล ซึ่งส่วนใหญ่แนวความคิดในการประดิษฐ์ฟ้อนรำก็จะได้รับอิทธิพลมาจากส่วนกลาง แทบทั้งสิ้น เช่น ฟ้อนอวยพร ฟ้อนมาลัย ฟ้อนลาวแพน ฟ้อนมานมมงคล ระบายเก็บใบชา เป็นต้น

ระบายเก็บใบชาหรือระบายชาวเขา
แสดงถึงวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของชาวเขา
มีท่ารាំที่แสดงถึงความสนุกสนานหรือ
ขั้นตอนการเก็บใบชา

2.3 ช่วงระหว่าง พ.ศ. 2530–ปัจจุบัน: เป็นยุคแห่งข่าวสารและการท่องเที่ยว ได้มีสถาบันการศึกษาและนักวิชาการหลายท่านให้ความสำคัญและความสนใจในนาฏศิลป์ล้านนามีการศึกษาค้นคว้าและประดิษฐ์ฟ้อนพื้นบ้านล้านนาขึ้นมาเป็นจำนวนมาก โดยมีแนวความคิดที่หลากหลายแตกต่างกันออกไป ประกอบกับในช่วงปี พ.ศ.2530 เป็นจุดเริ่มต้นแห่งการเปิดการท่องเที่ยวไทยทุกที่ทุกจังหวัดต่างค้นคว้ามองหาเอกลักษณ์ความโดดเด่นของตนเองเพื่อจะนำออกมาสนองตอบและส่งเสริมการท่องเที่ยว บางกลุ่มก็คิดประดิษฐ์ฟ้อนรำไปตามกระแสนิยม เช่น ฟ้อนรำที่เกี่ยวกับอาชีพ หรือเรียกว่าระบำศิลปอาชีพ นอกจากนั้น ยังมีแนวความคิดในการประดิษฐ์การฟ้อนใหม่ขึ้นมา โดยใช้แม่ท่าบางท่าของฟ้อนแบบโบราณมาผสมผสานกับท่ารำในแบบแผนของนาฏศิลป์กรมศิลปากร กลายเป็น ฟ้อนชนิดใหม่ขึ้นมา แนวความคิดอีกประเภทหนึ่งที่ศึกษาพบ คือ การสร้างรูปแบบการฟ้อนขึ้นมาโดยมีความคิดว่า การฟ้อนรำ คือ ศิลปะ ซึ่งจะมุ่งเน้นที่ องค์รวมของศิลปะมากกว่าความหมายของท่าฟ้อน ดังนั้น การฟ้อนรำจะมีความเป็นอิสระจะเริ่มและจบลงเมื่อใดก็ได้ ไม่ยึดติดแบบแผนเหมือนนาฏศิลป์ของกรมศิลปากร

การฟ้อนรำที่สร้างสรรค์ขึ้นมาใหม่ตามกระแสดนตรีสมัยใหม่

3. ศิลปะการฟ้อนรำของล้านนา กับ ยุคสมัยแห่งการท่องเที่ยว ศึกษากรณีตัวอย่างในจังหวัดเชียงใหม่

นโยบายพัฒนาเชียงใหม่ให้เป็นศูนย์กลางอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวหลักของภาคเหนือ เพื่อสนองตอบนโยบายของรัฐบาลด้านพัฒนารายได้จากการท่องเที่ยว ความรู้และข้อมูลต่างๆ เกี่ยวกับพื้นที่นี้จึงมีความสำคัญมากขึ้น ประวัติศาสตร์ล้านนาก็เริ่มเพิ่มบทบาทมากขึ้นในวงการศึกษาเรียนรู้ การก่อตั้งมหาวิทยาลัยเชียงใหม่จึงเป็นทั้งการกระจายความรู้สู่ชนบทและเป็นศูนย์ศึกษาเรื่องราวเกี่ยวกับท้องถิ่น การสร้างสถาบันศิลปวัฒนธรรมประจำถิ่น สถาบันวิจัยสังคม ที่รวบรวมและค้นหาประวัติศาสตร์ของชุมชนต่างๆ เพื่อเป็นข้อมูลรองรับความสนใจของทั้งไทยและต่างชาติ คำว่า ลานนา หรือ ล้านนา ที่เลือนหายไปจากความทรงจำของคนท้องถิ่น ก็ถูกปลุกนำขึ้นมาใช้อีกครั้ง โดยเฉพาะในเชิงศิลปะและวัฒนธรรม และในยุคสมัยที่การแสดงของไทยได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของธุรกิจการท่องเที่ยว ส่งผลให้เกิดการปรับเปลี่ยนลักษณะสำคัญบางประการ ทั้งนี้ก็เพื่อที่จะให้มีการดำรงสืบทอดงานนาฏศิลป์การฟ้อนรำให้ดำรงอยู่ต่อไปได้ในโลกยุคปัจจุบัน

ไม่ว่าจะเป็นพื้นที่ใด ที่มีการท่องเที่ยวเกิดขึ้น นักท่องเที่ยวส่วนใหญ่มักจะมีข้อจำกัดของเวลาเข้ามาเกี่ยวข้อง ดังนั้น ในเรื่องของกระแสความงามในด้านศิลปวัฒนธรรมต่างๆ จึงเป็นไปอย่างเร่งด่วน หรือ ไม่ก็ให้มีการใช้เวลาให้พอดี สิ่งเหล่านี้ส่งผลไปถึงระบบการจัดการในด้านการแสดงให้มีความกระชับรัดกุม โดยอาจจะมีการตัดทอนบางฉากบางตอนที่เห็นว่าขัดยาวออกไป ทั้งนี้ เพื่อให้ให้นักท่องเที่ยวสามารถรับรู้ทั้งเรื่องราว

ความเป็นมาและ ความงามทางการแสดงในเวลาเดียวกันได้มากที่สุด ที่เห็นเด่นชัด คือ การแสดงตามร้านอาหารไทยหรือที่เชิงใหม่จัดเลี้ยงขึ้น โดยสำหรับบริการนักท่องเที่ยว เพื่อที่จะได้สัมผัสทั้งรสชาติอาหารและการแสดงต่างๆ ในเวลาเดียวกัน

ข้อสังเกตจากสถานที่จัดเลี้ยงขึ้นโดยสำหรับนักท่องเที่ยว สรุปภาพรวมได้ ดังนี้

- มีการตกแต่งบรรยากาศลานนาทั้งภายในและภายนอกอาคาร
- เวลา 19.00 น. มีการต้อนรับนักท่องเที่ยวที่ทยอยเดินทางมาด้วยการคล้องดอกมะลิและเชิญเข้านั่งประจำที่
- เวลา 19.30 – 20.00 น. ดนตรีพื้นเมืองบรรเลงขับกล่อมต้อนรับนักท่องเที่ยว เมื่อมาถึงตามด้วยการเสิร์ฟอาหาร
- รสชาติอาหารถูกปรับให้มีส่วนอ่อนลง ทำให้นักท่องเที่ยวรับประทานได้
- เวลา 20.00 น. เริ่มการแสดง ซึ่งนักท่องเที่ยวจะทราบประวัติความเป็นมาของการแสดงในแต่ละชุดทั้งภาคภาษาไทยและภาษาอังกฤษ โดยมักจะเริ่มจากการฟ้อนเล็บ โดยร้านอาหารจะปรับให้เหลือเวลาประมาณ 4-5 นาที รวมทั้งการแสดงชุดอื่นๆ ก็จะถูกปรับเวลาให้สั้นลงด้วยเช่นกัน

การแสดงที่น่าสนใจชุดหนึ่ง และดูจะเป็นที่นิยมกันมากในเกือบทุกร้าน ก็จะมีแสดงให้ชมกันคือ การฟ้อนรำชุด “น้อยใจยา” เพราะการแสดงชุดนี้จะตัดต่อเอามาจากบทละครเรื่อง “น้อยใจยา” ที่พระราชชายาเจ้าดารารัศมีทรงนิพนธ์ขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ในการฟ้อนรำจะเป็นบทตัดพ้อเรื่องความรักระหว่างแว่นแก้ว กับ ส่างนันทา ซึ่งจะนัดมาพบกันที่น้ำตกห้วยแก้ว แต่เดิมจะมีการรำบอเกี่ยวกับไปมาประมาณ 10 นาที แต่ที่ร้านอาหารจะเหลือเวลาเพียง 3-4 นาที ซึ่งก็อาจเป็นเพราะในท่าทางการแสดงจะไม่มีการทำท่าทางการรำที่น่าสนใจมากนัก เพียงแต่ตีความไปตามบทเท่านั้น ดังนั้น สิ่งที่นักท่องเที่ยวจะประทับใจได้ก็แต่เพียงเรื่องราวย่อ กับความงามของผู้ฟ้อนรำเท่านั้นเอง เช่นเดียวกันกับร้านอาหารไทยที่มีการแสดงของไทยในกรุงเทพฯ ก็จะตัดต่อเอาการแสดงเฉพาะจากที่น่าสนใจในวรรณคดีไทยมาแสดง โดยเฉพาะในเรื่องรามเกียรติ์ดูจะเป็นที่น่าสนใจมากที่สุด ทั้งนี้อาจเป็นเพราะหานักแสดงจากวิทยาลัยนาฏศิลป์ได้ง่ายและเครื่องแต่งกายก็ดูสวยงาม จากที่นิยมนำมาแสดงในร้านอาหารไทยก็คือ ตอนพระรามตามนาง, จากต่อสู้กันระหว่างทศกัณฐ์กับพระราม หนุมานจับนางมัจฉา หรือเมขลากับรามสูร เป็นต้น

ภาพโฆษณาอาหารขันโตก
(ภาพ: โปสเตอร์ศูนย์วัฒนธรรมเชียงใหม่)

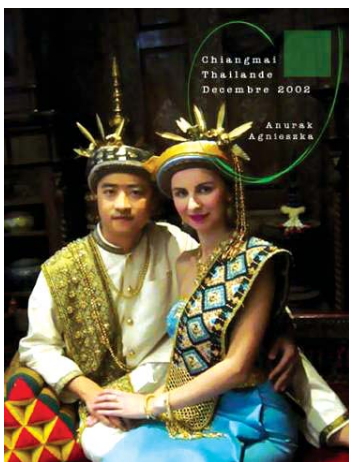
ระบำซอ

ไม่เพียงการแสดงเท่านั้น ยังมีการจัดกาตหมั้วในบรรยากาศแบบโบราณ ทั้งนี้เพราะนักท่องเที่ยวอยากชื่นชมอดีตอันสวยงาม หรือการโหยหาอดีต ดังนั้นทีมผู้สร้างจะต้องทำการเก็บข้อมูล ทั้งบรรยากาศเรื่องราว การแต่งกายของแม่ค้าเสียงเพลงที่ได้ยิน การพูดจา ทุกอย่างจะต้องประสานสัมพันธ์กันให้ดีที่สุด ทั้งนี้เพื่อให้นักท่องเที่ยวเข้าถึงบรรยากาศแห่งอดีตให้มากที่สุด

กาตหมั้วล้านนา

นอกจากนี้ นักท่องเที่ยวยังสามารถสร้างฝันของตัวเองให้กลายเป็นเจ้านายทางล้านนาในลักษณะนี้ นักท่องเที่ยวอาจจะไม่ต้องแสดงเป็นเรื่องราวการละคร

การถ่ายภาพ ซึ่งนักท่องเที่ยวแต่งกายแบบล้านนาประยุกต์

ขึ้นมาเพียงแต่แต่งตัวให้เขาบรรยาศ และอุปกรณ์ที่ทางร้านจัดแต่งและสร้างสรรค์ขึ้นมา ก็ถือว่าได้ความรู้สึกที่ประทับใจไปกับกระแสโลกหรือโลกาภิวัตน์อย่างรวดเร็ว แต่กระนั้น งานประเพณีนาฏกรรมการฟ้อนรำของชาวล้านนาก็มิได้เหือดหายไปกับกาลเวลา กลับประยุกต์ปรับเปลี่ยนตัวเองไปกับสถานการณ์ของสังคม ได้อย่างไม่ขัดเจนแต่อย่างใด กลายเป็นสิ่งที่ชี้ให้เห็นถึงความผูกพันระหว่างงานนาฏกรรมกับวิถีชีวิตผู้คน และยังเป็นสิ่งที่ช่วยน้อมนำจิตใจของผู้คนหรือชาวล้านนาให้มีความดีงามอ่อนหวาน และมีสุนทรียะทางศิลปะอันสูงส่งสืบไป

บรรณานุกรม

- ปรีดาเฉลิมเผ่า กอนันตกุล, บรรณาธิการ. 2534. เบ็ญโรง: ขอพิจารณานาฏกรรมในสังคมไทย. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เพ็ญ, อันส. 2526. ประวัติความเป็นมาของล้านนาไทย. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สมหมาย เปรมจิตต์. 2510. ตำนานมูลศาสนา ฉบับวัดป่าแดง. เชียงใหม่: มิตรนารการพิมพ์.
- สิทธิ์ บุตรอินทร์. 2522. โลกทัศน์ชาวไทยล้านนา. เชียงใหม่: คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สุจิตต์ วงษ์เทศ. 2532. ร้องรำทำเพลง: ดนตรีและนาฏศิลป์ชาวสยาม. กรุงเทพฯ: มติชน.
- สุนนมาลย์ นิ่มเนติพันธ์. 2532. การละครไทย. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2527. พัฒนาการของชีวิตและวัฒนธรรมล้านนา. เชียงใหม่: มิตรนารการพิมพ์.
- เอนก นาวิกมูล. 2545. นาฏกรรมชาวสยาม. กรุงเทพฯ: สายธาร.